

ВОБРАЗ АЎТАРА-АПАВЯДАЛЬНІКА НА СТАРОНКАХ ЭСЭ ЯНКІ СІПАКОВА «МАЯ БІБЛІЯТЭКА»

Артыкул прысвечаны характарыстыцы асаблівасцей інтэлектуальна-творчай і эмацыянальна-псіхалагічнай сутнасці Я. Сіпакова-эсэіста. Праз даследаванне натуральнай плыні свядомасці аўтара-аповядальніка ў эсэ «Мая бібліятэка» раскрываецца працэс станаўлення творчага аблічча літаратурнага пакалення 60-х гадоў. Вылучаны пры гэтым найбольш значныя мастацкія з'явы сусветнага маштабу, што ўплывалі на свядомасць, інтэлект, творчы патэнцыял новай літаратурнай генерацыі.

Якія б не ўсчыняліся ў постсавецкай культурнай прасторы дэбаты адносна ідэйна-мастацкай значнасці літаратуры, створанай нашымі пісьменнікамі – і шасцідзсятнікамі ў тым ліку, а можа імі ў першую чаргу, – на працягу другой паловы ХХ стагоддзя, не выклікае ніякіх сумненняў наступнае. Якраз пакаленню шасцідзсятнікаў выпаў лёс насуперак жыццёвым нягодам тварыць саміх сябе, спяліць у сваіх душах творчы пачатак, дбаючы не толькі пра асабістыя поспехі, але і пра літаратуру. Цікавыя думкі пра час станаўлення творчага аблічча свайго пакалення пакінуў у цудоўным эсэ «Мая бібліятэка» Янка Сіпакоў – гэты надзвычай таленавіты, далікатна-сціплы прадстаўнік філалагічнага пакалення: «*Мы ішлі ў літаратуру не па адным. Мы ўрываўліся ў*

літаратуру ўсе разам – гуртам, выраем, моцнаю хваляю, усім пакаленнем. Нам так было зручнай, цікавей, весялей, радасней. І чым больш было ў нас наплечнікаў, тым упэўненей мы сябе адчувалі: расце наша родная літаратура! Заўсёды думалі мы не толькі пра свае творы, але і пра літаратуру» [1, 77].

Эсэ Я. Сіпакова «Мая бібліятэка» як унікальнае мастацкае палатно заснавана на абсалютна канкрэтнай аснове. Кожная кніжная паліца – цікавая размова аўтара з кнігамі, чытачамі, сябрамі, высокімі душамі вялікіх твораў, талент якіх і сёння служыць усяму свету. Пісьменнік, па сутнасці, праводзіць свайго роду экскурсію ў святая святых – бібліятэку творцы, яго рабочы кабінет. Разам з тым – гэта далучэнне нас, сённяшніх, да духоўных скарбаў чалавецтва, да

культуры ўспрымання сакрэтаў і таямніц стварэння мастацкай рэальнасці геніяльнымі творцамі. А яшчэ – гэта прачытанне на мяжы асабістай растваранасці, суперажывання трагічнасці жыццёвага лёсу чалавека, пазначанага боскім дарам тварыць.

Пры ўсёй разняволенасці аўтарскага аповеду (законы жанравай прыроды дыктуюць такі спосаб арганізацыі мастацкага цэлага) заўважаецца строга падпарадкаванасць сюжэта самай значнай ідэі – данесці праўду пра шлях пісьменнікаў філалагічнага пакалення ў літаратуру.

Над усім, пра што ідзе размова – спавядальна-шчырая, развітальная – чуюцца душа ўлюбёнага ў Кнігу, у Мастацтва чалавека. Душа майстра, творцы, інтэлектуала. Па-мастацку таленавіта, з невымоўнай цеплынёй расказваецца эсістам пра ахвярную накіраванасць жыцця літаратурай, існаваць на хвалі вострай патрэбы тварыць найперш сябе як асобу, якой так шчодро адмерана выпрабаванняў – і жыццём, і талентам.

Кожны дыялог з кнігай, яе стваральнікам або іншым суразмоўцам выдае клопат пісьменніка найперш пра тое, каб не падацца каму нясціплым, амбіцыйным, недалікатным. Увогуле сціпласць Я. Сіпакова – з’ява феноменальная. Нават перадача пісьменнікам сваёй унікальнай бібліятэкі ў дар роднай Аршаншчыне, здаецца, і па сёння не ацэнена шырокай грамадскасцю як праява вышэйшай духоўнасці стваральніка сагі пра яго старажытныя Зубрэвічы. Гэтая сціпласць заяўляе пра сябе і ў самой мастацкай структуры Кнігі пра кнігі, у філасофіі мыслення творцы, характары ўвасаблення дум і думак у сістэмнае цэлае. Вось і правецца роздум-сумненне, адрасаванае самому сабе: «*Стой, стой, стбй, хлопча... Ну і разгаварыўся ж ты! Спыніся, дружа, агледзься. А то нанізваеш усё, як на нітачку: гэта кніга, а тады гэта, а потым вунь тая... Няма стройнасці і прадумасці сюжэта*» Але праз хвіліну набягае зусім іншая думка, новае адчуванне: «*Прабач, а чым гэта дрэнна? Можна, яно якраз і добра, што ўсё чапляецца? Можна, менавіта гэта і ёсць сюжэт? Натуральнасць аповеда. Незмушчаная рукаіна, плынь свядомасці*» [2, 88].

Ведучы размову пра час, літаратурнае пакаленне, пра свае дачыненні з мастацкім вопытам геніяльных творчых постацей, пісьменнік трапляе ў залежнасць ад шматлікіх жыццёвых і літаратурных рэалій, што ажываюць у памяці. У эсе Я. Сіпакова «*Мая бібліятэка*» на асноўную мастацкую ідэю выдатна працуе з’ява, якую балгарскі вучоны М. Арнаудаў абазначыў як феномен узаемадачынненняў успамінаў з працэсам творчасці: «*Гэтая незвычайная даўгавечнасць уражанняў, атрыманых калісьці, іх асаблівасць з’яўляцца ў залежнасці ад розных прычын у ланцугу перад унутраным зрокам, разам з жывымі ўспамінамі пра перажытае, маюць істотнае значэнне для любога роду творчай дзейнасці*» [3, 127]. Сапраўды, тое, што было калісьці асвоена Я. Сіпаковым на ўзроўні яго інтэлектуальна-псіхалагічнай сутнасці гэтак значна абудзілася ў мастацкай свядомасці творцы ў эсістычнай «*Кнізе пра кнігі*», прымусіўшы працаваць памяць, пачуцці, настрой, мысленне, бачанне, фантазію.

Жанр эсе Я. Сіпаковым асвоены даўно. Эсістычны ж аповед пісьменніка пра ўласную бібліятэку ўражае асобым талентам гаварыць пра кнігі, лёс творцаў, іх трагічнае быццё і радасць

самасцвярджэння з вышыні жыццёвага вопыту, інтэлектуальнай дасведчанасці, творчай сталасці. А яшчэ на мастацкую вартасць пісьменніцкага эсе пра кнігі моцна паўплывала таленавітае засваенне беларускім майстрам сусветных традыцый мемуарна-эсістычнага пісьма. Раскрываючы душу, псіхалогію свайго пакалення, на якое так паўплываў іх век, бо «*гэта сапраўды быў век кнігі*» [2, 89], аўтар дакладна назаве тэма пласты інтэлектуальна-мастацкай культуры народаў свету, якія дапамагалі маладым беларускім пісьменнікам вырывацца з нарматыўна-ідэалагічных інструкцый, укаванняў пра што і як пісаць. Яны, дзеці вайны, уваходзілі ў мірнае жыццё з вялікай прагай вучыцца. І падлетак з аршанскіх Зубрэвіч не быў выключэннем. Яго шлях у краіну ведаў і творчасці якраз стаў аб’ектыўным увасабленнем той суровай рэальнасці: «*Тады ва ўсім была строгасць. І быў вялікі голад. Выключна на ўсё. І на кнігу – таксама*» [2, 82]. Тая галодная на сапраўдную літаратуру рэальнасць адбілася ў мемуарна-бібліяграфічнай прозе Н. Гілевіча («*Перажыўшы вайну*», «*Між распаччу і надзеяй*»), эпістальнай спадчыне У. Караткевіча, дзённіках Е. Лось. У выніку атрымаўся не проста «*Кніга пра кнігі*», а «*жывая бібліятэка*». Пісьменнік не проста называе імёны або знакавыя для сусветнай культуры творы. Часта гучаць галасы саміх творцаў. Янка Сіпакоў цытуе з твораў С. Ясеніна або М. Гумілёва, Г. Ахматавай, М. Цвятаевай, Д. Меражкоўскага, А. Белага, У. Маякоўскага, Б. Ахматулінай, Я. Еўтушэнкі... Гучыць паэзія, проза. Згадваюцца лёсавызначальныя моманты з жыцця геніяльных творцаў – паэтаў, празаікаў, мастакоў, кампазітараў, скульптараў. Арганічна ў гэты хор галасоў, цытат, каментарыяў, ацэнак, характарыстык уключаюцца і меркаванні самога эсіста. Яны бываюць аб’ёмныя і лаканічныя. Эмацыянальныя. І вельмі істотныя. У агульным гучанні галасоў, рытмаў, мелодый заўсёды дакладна, заўсёды трапляючы ў патрэбную ноту вядзе сваю партыю аўтар эсе. Вось, напрыклад, падаецца цэлая абойма імёнаў – аж чатыры дзесяткі: ад Камяю да Акутагавы. Пры гэтым адразу вызначаны характар дачыненняў з названымі творцамі – іх кнігі былі духоўнай патрэбаю, а не данінай модзе на кніжны бум. Аўтар даводзіць чытачу, што «*ўсе яны, творцы і мудрацы розных часоў, эпох і народаў, зрабіліся для нас на той час нашымі сучаснікамі, і мы часам шмат каго з іх уяўлялі сваімі сябрамі. Мы абыходзіліся з імі, як са сваімі равеснікамі*» [2, 90].

Кніжныя паліцы хатняй бібліятэкі Я. Сіпакова сабралі не толькі арыгінальныя творы пісьменнікаў розных шырот, розных мастацка-стыльвых школ, розных філасофскіх, светапоглядных сістэм. Знайшлі тут сваё месца і кнігі, якія дапамагалі пакаленню маладых літаратараў 60-х гадоў XX стагоддзя аб’ектыўна ўспрымаць поўныя драматызму жыццёвыя і творчыя шляхі-дарогі тых, хто калісьці зведаў шчаслівы і радасны або горкі, трагічны працэс здзяйснення свайго творчага «я». Гэта кнігі пісьменніцкіх біяграфій, што выдаваліся ў такіх серыях, як «*ЖЗЛ*», «*Жыццё ў мастацтве*», літаратурныя партрэты К. Чукоўскага, успаміны пра С. Ясеніна яго родных і блізкіх, «*Раман без хлусні*» А. Марыенгофа, успаміны пра М. Цвятаеву яе сястры Анастасіі. Кнігі такога кшталту, як бачна, давалі адказы на многія пытанні, якія ўзніклі ў беларускага пісьменніка па меры яго ўваходжання ў мастацкі свет

таго альбо іншага вялікага творцы.

Трапляе ў поле зроку кнігалюба-пісьменніка і мемуарная трылогія А. Белая «На мяжы двух стагоддзяў», «Пачатак веку» і «Паміж дзвюх рэвалюцый». Спашлеца пры гэтым на думку даследчыкаў: трылогія – «*лепшае, што напісана А. Белым пасля «Пеярбургга»*» [4, 62]. Імпануюць беларускаму ээісту і тэарэтычныя высновы рускага пісьменніка адносна літаратурнай працы, мастацкай творчасці ўвогуле. Асабліва ўразіла канцэпцыя дачыненняў творцы са сваімі чытачамі, выкладзеная А. Белым у яго праблемных развагах «Як мы пішам» і «Пра сябе як пісьменніка». Ацэньваючы здольнасці чытача ўспрымаць мастацкі твор, мастацкі вобраз, мастацкую ідэю, А. Белы мысліў глабальна. Яго пазіцыя і сёння ўспрымаецца, – падкрэслівае сучасны ээіст, – як першаступенная аснова літаратурнай адукацыі ў школе і ВНУ: «*Цікавая думка: агульнадаступнасць для ўсіх друкаванага разумення. Пісьменны, умееш чытаць – і любая кніга адкрыта перад табою. Белы ж абвясце гэтую думку, сцвярджаючы, што чытанне – не толькі напружанне зроку, але і намаганне ўнутранага слыху, псіхалагічнага настрою, мабільзацыя сіл і працы»* [4, 62].

Эсэ «Мая бібліятэка» дае безліч дзівосна-таленавітых урокаў прачытання мастацкіх твораў. Урокаў разумення таго, як і калі западаюць у душу творцы дэталі, побытавыя рэаліі, жэсты, сітуацыі, якія пазней сталым майстрам аформіцца ў канкрэтную мастацкую рэальнасць, у якой жывуць і тварыць рэальны майстар, абазначаны ў канкрэтным часе, канкрэтнай прасторы. Скажам, раманіста Пятра Бабарыкіна ведалі, бачылі, чулі многія, а вось данесці яго жывое аблічча, стварыць запамінальны славесны партрэт змог А. Белы. Змог так выяўна данесці жывасць натуры пісьменніка, каб выдатны літаратар ХХІ стагоддзя, надзелены тонкім мастацкім густам у захапленні прамовіў: «*Які жывавіс! Не, я не чытаў гэта, а бачыў. Я быў там, і на маіх вачах ператваралася ў арыгінальнага чалавека, у жывую субстанцыю гэтае ўцялесненае слова Белая»* [4, 64].

Выхаванне культуры спасціжэння мастацкага твора немагчыма – перакананы Я. Сіпакоў – без сур'езнага знаёмства з мастацка-біяграфічнай, мемуарна-ээістычнай літаратурай, з яе багатай факталагічнай асновай, гістарычнай канкрэтыкай, характарыстыкай асяроддзя, побыту, геаграфіі маршрутаў творчай асобы. Словам, гэта тэа веды, што даюць ключ да разумення прыроды таленту творцы, эмацыянальна-псіхалагічнай сутнасці, натуры пісьменніка, логікі яго мастацкага мыслення.

Баганце імёнаў, сістэмны характар адбору шэдэўраў сусветнай культуры, удумлівае, змястоўнае іх успрыняцце аўтарам эсэ і яго літаратурным акружэннем гаворыць і пра тое, наколькі быў самадастатковым працэс творчага станаўлення беларускай літаратурнай моладзі 60-х гадоў: «*Аднак ужо маё накаленне, – прызнаецца аўтар эсэ, – адкрывала для сябе і вялікую глыбу – цікавую амерыканскую літаратуру, сярод якой вярышыня ўзвышаўся Эрнест Хэмінгвэй»* [4, 49]. Так, дзякуючы творам пісьменнікаў і літаратуры пра іх, скажам, Парыж творчай маладосці Хэмінгвэя стаў Парыжам і беларускай літаратурнай моладзі. А яшчэ быў Парыж Г. Ахматавай, дзе юнацтва паэтэсы памятала мастака Мадзільяні. Нельга не сказаць пры гэтым пра

інтэлектуальную дасведчанасць Я. Сіпакова – яна не ўкладваецца ў звыклія межы. Пра ўсё гаворыць дасведчана, грунтоўна, доказна. У развагах пра фотагенічнасць Ахматавай заўважыць, што яе любілі маляваць: «*І на партрэтах яна атрымлівалася такая ж: элегантная, задумлівая, недасяжная, стройная, велічная, поўная годнасці»* [4, 53]. Аднак з асаблівым пачуццём прыгадае той «светлы, як святы; томік выбранай паэзіі Ахматавай, дзе «*на ўсю светлую супервокладку – тая імклівая і лятучая лінія. Мадзільяні! Знакаміты партрэт Ганны Ахматавай»* усяго толькі росчырк яра...» [4, 53].

Натуральнасць аўтарскага апаведу, нязмушаная плынь свядомасці вяртае чытача ў эпоху знакаміта-трагічнага скрыпача – віртуоза Нікало Паганіні, а яшчэ са старонак кнігі А. Вінаградава «Аповесць пра братаў Тургеневых. Асудэнне Паганіні» прамаўляе эпоха Пушкіна, эпоха дзекабрыстаў.

Відаць, кніга захапіла ээіста так моцна, што размова пра гістарычныя падзеі і трагедыінасць быцця вялікіх талентаў ва ўсе часы, эпохі вядзецца на працягу аж двух раздзелаў. Янка Сіпакоў уражаны не толькі выключнай геніяльнасцю Паганіні, Моцарта, Пушкіна, неверагоднай ахвярнасцю жонак дзекабрыстаў. Ён абураны тупой няўдзячнасцю самой эпохі да спраў, да памяці Геніяў. Пры жыцці ім зайздросцяць і ненавідзяць. Пасля смерці – абьякаваць і бяспамяцтва. Толькі праз 56 гадоў Папа Рымскі даць дазвол сыну аддаць цела майстра роднай зямлі. Не было каму пахаваць і слыннага кампазітара Моцарта. Яго цела магільшчык спіхнуў у агульную яму для беднякоў. Свой боль, пратэст і абурэнне аўтар эсэ выказа двума кароткімі сказами. Кожны з іх займае сваю (аўтаномную) прастору:

Спіхнуў Маэстра!

Генія [5, 83].

З расказа А. І. Тургенева пра пахаванне Пушкіна аўтар эсэ цытуе даволі аб'ёмны ўрывац. Асабліва захапілі нашага сучасніка апошнія словы Тургенева – «*І гадзін у 7 раніцы апусцілі яго ў зямлю»*... Абурэнню няма мяжы. Кожнае слова беларускага ээіста – гэта бязлітасны вырак той гістарычнай несправядлівасці: «*І ніхто? І ні слова? Моўчкі?*

Божа, няўжо толькі такое пахаванне заслужыў самы найвялікшы паэт Расіі?!» [5, 85].

Спрабуе пісьменнік разабрацца ў сутнасці таго, што адбылося 14 снежня 1825 года на Сенацкай плошчы. І тут жа спыніць самога сябе, даючы свайму чытачу чарговы ўрок мудрай павагі і тактоўнага стаўлення да гістарычных удач і памылак, актаў высокай духоўнасці і трагічнай асуджанасці: «*Прабачце мне за гэтую эмацыянальную рэфлексію. Вядома ж, лёгка рэфлексаваць праз дзвесце гадоў пра тое, што адбылося ў той, незнаёмы табе час. А жыў ты тады... столькі нечаканасцей з'яўляецца! Як ва ўсім і заўсёды»* [5, 85].

Найбольшай нечаканасцю для Сіпакова-пісьменніка быў лёс жанчын-дзекабрыстак. Асабліва закранулі характар, натура, жыццёвыя прыкметы Наталлі Дзмітрыеўны Фанвізінай (з роду Апухціных). Менавіта яе ўсе лічылі прататыпам Таццяны Ларынай. Не адмаўляла гэтага і сама Фанвізіна. Кожны яе крок – учынак.

Ва ўсіх перапетыях лёсаў дзекабрыстаў Я. Сіпакоў бачыць найперш багацце матэрыялу, якога «хапіла б на другі ў свеце геніяльны шэдэўр рускай літаратуры, які б стаў упоравень з «Вайной і мірам»

Л. М. Талстога» [5, 96].

У заключэнне застаецца дадаць, што асэнсаванне Я. Сіпаковым праблемы асваення беларусамі вяршынных набыткаў сусветнай культуры акрэсліла і адваротны бок гэтай праблемы – а які ж унёсак беларусаў ў сусветную культурна-творчую прастору. Каб пераканаць свайго чытача ў значнасці таго, што далі беларусы свету, аўтар прыгадае свае эсы пра Судзілоўскага, Уласіка, Дамейку, Алфёрава,

Булгарына, заметкі пра мастакоў жывапісцаў, якія ўвасобілі ў сваіх творах XX стагоддзе (М. Шагал, М. Савіцкі, М. Селяшчук, Я. Батальёнак, Ф. Рушчыц, В. Бялыніцкі-Біруля, Я. Драздовіч, А. Марачкін і іншыя). Як бачым, зусім апраўданым ўспрымаецца галоўны вывад-абатulyненне апавядальніка ў эсе «Мая бібліятэка»: *«Як хораша беларусы дапамагалі свету жыць і радавацца жыццю»* [4, 77].

Літаратура

1. Сіпакоў, Я. Мая бібліятэка: кніга пра кнігі. Паліца другая. Аўтографы. // Я. Сіпакоў // Польшча. – 2012. – №2. – С. 66-90.
2. Сіпакоў, Я. Мая бібліятэка: кніга пра кнігі: эсэ/ Я. Сіпакоў // Маладосць. – 2011. – №1. – С. 79-92.
3. Арнаудов, М. Психология литературного творчества/ М. Арнаудов. – М.: Прогресс, 1970. – 654 с.
4. Сіпакоў, Я. Мая бібліятэка: кніга пра кнігі: эсэ/ Я. Сіпакоў // Маладосць. – 2011. – №2. – С. 45-88.
5. Сіпакоў, Я. Мая бібліятэка: кніга пра кнігі: эсэ/ Я. Сіпакоў // Маладосць. – 2011. – №3. – С. 77-96.